

DOSTONCHILIK MUAMMOLARINI O'RGANISH**Xamdillayeva Rayxon**Kattaqo'rg'on davlat pedagogika instituti
Filologiya va ijtimoiy fanlar fakulteti o'zbek tili guruhi.**Suyunova Dilbar**

Kattaqo'rg'on davlat pedagogika o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20185989>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek xalq og'zaki ijodining muhim va qadimiy janrlaridan biri bo'lgan dostonchilikning ilmiy o'rganilishi, uning nazariy va amaliy muammolari tahlil qilinadi. Shuningdek, dostonchilik an'alarining shakllanishi, baxshi ijrosi, hududiy maktablar, variantlilik masalasi hamda doston matnining saqlanishi bilan bog'liq ilmiy muammolar yoritiladi.

Annotation. This article analyzes the scientific study of epic storytelling, one of the most important and ancient genres of Uzbek oral folk literature, as well as its theoretical and practical issues. It also examines the formation of epic traditions, the performance of bakhshi (folk narrators), regional schools, the issue of variability, and the scientific problems related to the preservation of epic texts.

Аннотация. В данной статье анализируется научное изучение дастановедения как одного из важнейших и древнейших жанров узбекского устного народного творчества, а также его теоретические и практические проблемы. Также рассматриваются вопросы формирования дастановых традиций, исполнительского мастерства бахши, региональных школ, вариативности и научные проблемы, связанные с сохранением текстов дастанов.

Kalit so'zlar: Doston, dostonchilik, baxshi, xalq og'zaki ijodi, variantlilik, ustoz-shogird an'anasi, epik janr.

Kirish

2017-yilda Shavkat Mirziyoyev O'zbekistonda adabiyot va san'atni rivojlantirishga katta e'tibor qaratganini bildirgan. U yoshlarni milliy madaniyat va adabiyotga jalb qilishni, ayniqsa dostonchilikka alohida urg'u berishni ta'kidlagan. U "Adabiyot xalqni ruhiy jihatdan boyituvchi kuchdir. Dostonchilik esa milliy merosimizning ajralmas qismi bo'lib, biz uni saqlab, yangi avlodlarga yetkazishimiz kerak" degan."

Adabiyot insoniyat tarixining eng qadimiy va muhim shakllaridan biridir. U nafaqat milliy madaniyatni shakllantirishda, balki xalqning ma'naviy va estetik rivojlanishida ham katta rol o'ynaydi. Adabiyotning alohida o'rni va ahamiyati xususan, dostonchilik janrida namoyon bo'ladi.

Dostonlar bu xalqning tarixi, an'analari, orzu-istaklari va dunyoqarashining badiiy ifodasi bo'lib, ular o'z vaqtida ijtimoiy va ma'naviy muammolarni ko'taradi.

Bugungi kunda dostonchilik janri o'zining klassik shakllarini saqlab qolgan holda, zamonaviy adabiyotga mos ravishda o'zgarishlar va yangiliklar kiritmoqda. Ammo dostonchilik janrining bugungi kunadagi o'rni, uning zamonaviy muammolari va rivojlanish istiqbollari to'g'risida salmoqli ilmiy izlanishlar hali ham mavjud emas.

Shuning uchun dostonchilikning bugungi adabiyotdagi o'mi, uning o'zgarishlari va yangi shakllari bilan bog'liq masalalar dolzarb va izlanishlarga muhtoj.

Dostonchilikning badiiy va falsafiy mazmuni, shakl va uslublari, zamonaviy dostonlar va ulardagi mavzular o'zgarishi, shuningdek, dostonchilikning badiiy shakllari va madaniy an'analar bilan aloqasi bugungi kunda o'rganilishi lozim bo'lgan muhim mavzulardir. Shuningdek, dostonchilik janrining o'zgarishlari va uni rivojlantirishda yuzaga kelayotgan muammolarni hal qilish uchun yangi yondashuvlar talab etiladi.

Dostonchilik o'zbek xalq og'zaki poetik ijodining eng yirik epik janrlaridan biri bo'lib, unda xalqning tarixiy xotirasi, ma'naviy qadriyatlari, estetik didi va ijtimoiy qarashlari mujassam bo'ladi. Dostonlar asrlar davomida baxshilar tomonidan og'zaki tarzda ijro etilib, xalq orasida yashab kelgan. Shu sababli bu janrni o'rganish nafaqat adabiyotshunoslik, balki tarix, etnografiya, madaniyatshunoslik va tilshunoslik uchun ham muhimdir. Dostonchilik muammolarini o'rganish bugungi kunda alohida ahamiyat kasb etadi.

Chunki dostonlarning og'zaki an'ana asosida tarqalishi, turli hududlarda turlicha variantlarda saqlanishi va zamonaviy madaniy muhitda ularning ijro doirasining torayib borishi ilmiy tahlilni talab etadi. Shu ma'noda dostonchilikni o'rganish xalq ma'naviy merosini asrashning ham muhim yo'nalishidir.

Dostonchilikning ilmiy asoslari

Dostonchilik an'anasi o'zbek folklorining qadimgi qatlamlaridan biri sifatida shakllangan bo'lib, uning taraqqiyoti baxshi va shoirlarning ijodiy faoliyati bilan chambarchas bog'liq.

Dostonlar birgina matn sifatida emas, balki jonli ijro san'ati sifatida mavjud bo'lganligi uchun ularni o'rganishda ijro usuli, kuy, do'mbira jo'rliqi, tinglovchi bilan muloqot va improvizatsiya kabi omillar ham hisobga olinadi. Ilmiy tadqiqotlarda dostonchilikning janr xususiyatlari, kompozitsion tuzilishi, obrazlar tizimi va poetik vositalari alohida tahlil qilinadi.

Ayniqsa, "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Rustamxon", "Xasanxon" kabi dostonlar xalq epik tafakkurining yuksak namunasi sifatida o'rganilib kelmoqda. Bunday asarlarni tahlil qilish orqali milliy adabiyotning tarixiy ildizlari va badiiy taraqqiyot bosqichlarini aniqlash mumkin.

Dostonchilikni ilmiy o'rganishda bir muhim masala — terminologiya muammosidir.

"Doston" atamasining o'zi ham og'zaki va yozma an'anadagi qo'llanishi jihatidan turlicha talqin qilinadi. Shu sababli tadqiqotchilar dostonni faqat she'riy asar sifatida emas, balki murakkab epik-badiiy hodisa sifatida ko'rib chiqadilar.

Asosiy muammolar

Dostonchilikni o'rganishdagi eng asosiy muammolardan biri variantlilik masalasidir. Bir dostonning turli baxshilar ijrosida mazmunan bir-biriga yaqin, ammo ifoda, tafsilot va ohang jihatidan farqli ko'rinishlari uchraydi. Bu holat folklorning tabiiy xususiyati bo'lsa-da, ilmiy tahlilda matnning qaysi qismi an'anaviy, qaysi qismi esa ijrochi tomonidan qo'shilganini aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Yana bir muammo matnning buzilishi va soxta variantlarning paydo bo'lishidir.

Og'zaki n'ananing susayishi, baxshilar sonining kamayishi va yozib olish jarayonidagi xatolar natijasida doston matnlarida asl shakldan og'ishlar kuzatiladi. Bu esa matnshunoslik va folklor ekspeditsiyalari ahamiyatini oshiradi. Hududiy maktablar masalasi ham dolzarb muammolardan biridir.

O'zbek dostonchiligida Xorazm, Sherobod, Qo'rg'on, Bulung'ur, Narpay kabi maktablar mavjud bo'lib, ularning har biri o'z ijro uslubi va badiiy an'alariga ega. Masalan, Xorazm dostonchilik maktabida ustoz-shogird an'anasi, repertuar xilma-xilligi va ijro uslubining o'ziga xosligi yaqqol ko'zga tashlanadi. Shu bois dostonchilikni umumiy tushuncha sifatida emas, balki hududiy va uslubiy farqlar asosida o'rganish zarur.

Baxshi shaxsi bilan bog'liq muammo ham nihoyatda muhim. Baxshi dostonni yoddan aytuvchi ijrochi bo'lish bilan birga, matnni qayta yaratuvchi ijodkor sanaladi. Ustoz-shogird an'anasi orqali dostonchilik avloddan avlodga o'tgan, biroq bugungi kunda bu tizimning zaiflashuvi an'anaviy maktablarning jonli davomiyligiga ta'sir qilmoqda.

Zamonaviy ahamiyati

Bugungi davrda dostonchilikning o'rganilishi faqat o'tgan merosni tasvirlash bilan cheklanmaydi. U milliy o'zlik, ma'naviy tarbiya va madaniy davomiylikni ta'minlash nuqtayi nazaridan ham muhimdir. Dostonlar orqali yosh avlodga vatanparvarlik, sadoqat, mardlik, adolat va ezgulik kabi fazilatlar shakllantiriladi. Shu bilan birga, zamonaviy madaniy muhitda dostonchilikning ommaviy ijro maydonlari qisqarib borayotgani kuzatiladi.

Bu holat dostonlarni yozib olish, nashr qilish, elektron bazalar yaratish va ularni ta'lim jarayoniga kengroq kiritishni talab qiladi. Agar bu yo'nalishda tizimli ish olib borilmasa, ko'plab ijro xususiyatlari yo'qolib ketishi mumkin.

Dostonchilikni zamonaviy ilmiy usullar bilan o'rganish uning faqat folklor namunasi emas, balki xalq ruhiyatini aks ettiruvchi jonli madaniy tizim ekanini ko'rsatadi. Shu sababli dostonlarni filologik, tarixiy va madaniy jihatdan kompleks tahlil qilish dolzarb vazifalardan biridir.

Xulosa

Xulosa qilib aytgandigan, bo'lsam dostonchilik muammolarini o'rganish o'zbek xalq og'zaki ijodining eng muhim masalalaridan biridir. Bu yo'nalishda variantlilik, terminologiya, hududiy maktablar, baxshi ijrosi va matnning saqlanishi bilan bog'liq ilmiy masalalar alohida ahamiyat kasb etadi. Dostonchilikni chuqur o'rganish milliy ma'naviyatni anglash, tarixiy xotirani tiklash va xalq badiiy tafakkurini asrab-avaylashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Doston" atamasi va uni qo'llashdagi muammolar. – Jizzax davlat pedagogika universiteti nashri, 2024.
2. Xorazm dostonchilik an'alarini ilmiy o'rganish. – Nordic University ilmiy maqolasi, 2024.
3. Dostonchilik an'analari va uning bugungi saqlanish muammolari. – Ilmiy tadqiqot maqolasi.
4. Dostonchilik ijodiyoti. – Ziyonet elektron manbasi.
5. Dostonlar va ularning janr xususiyatlari. – Ilmiy maqola.
6. O'zbek xalq dostonlari va ularning ma'naviy ahamiyati. – Ilmiy tadqiqot materiallari.
7. Qo'rg'on dostonchilik maktabi va baxshilik an'analari. – Folklorshunoslikka oid ilmiy ish.